

'אמר רבה מנא אמינא לה דתניא... מתקיף לה רב אשי... אלא אמר רב אשי, רב חסדא ורבה בהאי קרא קמיפלגי; ונרצה לו...'. יש להעיר שכפי הנראה מפרשות הדברים, רב אשי מפרש מחלוקתם של רבה ורב חסדא בטעם שונה ממה שפירשו בעלי הפלוגתא עצמם, שהרי רבה הוכיח מהברייתא הדורשת מכל ערל, ולא מונרצה לו.

ומצינו כמה דוגמאות לכך בתלמוד, שאמוראים מאוחרים השתדלו להעמיד דברי קודמיהם שלא כפי שהם עצמם פירשו דבריהם. [וכן מצינו בכמה מקומות בספר היד החזקה להרמב"ם, שאחרונים פרשו ויישבו דבריו גם במקומות שהוא בעצמו בתשובותיו לחכמי לונזיל נעלם ממנו פירוש דבריו הראשונים וחזר בו מהם] (עפ"י נפש חיה לר"ר מרגליות רט, א).

וכיצא בזה כתב התומים בישוב דברי הראשונים, שאעפ"י שלא נתכוונו לטעם מסוים, מיד ה' עליהם השכיל לכיון לאמיתת ההלכה אף כי מטעם אחר. ובוה יש לפרש הערת התוס' בסוכה ח סע"א. וע"ע במובא ביוסף דעת שבת קמד: ובתוס' רשב"א נשאר ב'תימה', כיצד מפרש רב אשי מחלוקת רבה ורב חסדא, והלא רבא עצמו הביא סיוע מהברייתא.

דף סב

'בהאי קרא קמיפלגי...'. לפרש"י מדובר בערלים שאינם מנויים, ולא כפי האוקימתא הראשונה. ונידון המחלוקת הוא בדין 'שלא למנוייו' דהיינו שינוי בעלים; האם מחשבת ערל שאינו מנוי פוסלת משום 'שלא למנוייו' או כיון שאינו בר כפרה אינה פוסלת.

[התוס' תמהו על טעם הדבר שמחשבת ערלים מנויים פוסלת, ואילו כשאינם מנויים אינה פוסלת. ומהרש"ל תמה על תמיהתם. וטעמו מפני שאין מחשבה פוסלת אלא אם חל עליה על ידי מחשבתו שם אחר, כמו שאמרו (ריש זבחים) בשוחט זבח לשם חולין דלאו מינה לא מחריב בה, ואף כאן מפני שהערלים שחישב עליהם אינם מנויים, לא חל שם ערלים (עפ"י קובץ שעורים). ויש מעמידים כשחשב על מולין וערלים, שמקצת ערלה אינה פוסלת לרב אשי, הלכך אין לדון לפסול אלא מצד 'שלא למנוייו' ומשום כך מכשיר רבה כיון שאינם בני כפרה כמותו (ע' שפת אמת; גליונות קהלות יעקב)].

פירוש נוסף בדברי הגמרא כתב הגר"ח הלוי (קרבן פסח ב,ו) בדעת הרמב"ם: גם באוקימתא דרב אשי מדובר בערלים מנויים, כמו שפירשה הגמרא עד עתה ואין במשמע שחזרו מאוקימתא זו. וסובר הרמב"ם שבכל מחשבת ערלים יש בה גם משום שינוי בעלים, כי הערל מפני שאינו בר הקרבת הפסח ואינו ראוי לאכילה, מופקע מינויו מהקרבתו. ועד עתה סברנו שרב חסדא פוסל משום 'שלא לאוכליו', ורב אשי דחה ואמר שאם חשב שיתכפרו בו ערלים בלבד – פסול לדברי הכל מטעם מחשבת ערלות, אלא המחלוקת היא באופן שאינו פסול מצד זה וכגון שחשב על כפרת מולים וערלים שמקצת ערלה לא פסלה, והנידון לפסול הוא משום 'שינוי בעלים', מפני שהערל אינו בעלים על הפסח כאמור.

וע"ע בחזון איש (או"ח קכד, לדף סא-סב סק"ד) שצדד בדרך דומה לולא פרש"י ותוס'. וכתב שלפי רב אשי לכולי עלמא אין מחשבת אוכלים בוריקה, גם לא כשחשב בשחיטה להתכפר בוריקה שלא לאוכליו. וכן כתב רא"מ מפינסק. דרך נוספת בבאור הסוגיא לדעת הרמב"ם – ע' בחזון-איש זבחים ד, כ.

'כי לית ליה לרב חסדא 'הואיל' – לקולא, לחומרא אית ליה'. התוס' מפרשים כפשוטו; לחומרא אומרים 'הואיל' אך לא לקולא. ולפי זה כתבו שצריך לומר שהיא חומרא מדרבנן, שהרי מהתורה אין מקום לחלק בין קולא לחומרא.

בתוס' רשב"א משמע שיש מקום בסברה לחילוק זה מדאורייתא, מפני שסברת 'הואיל' אינה סברה מוכרעת הלכך יש לילך בכל מקום לחומרא. וצריך לפרש שאין הכוונה להחמיר בתורת ספק שהרי רב חסדא מחייב מלקות לאופה ביו"ט ואי אפשר להלקות מספק. אלא רצונו לומר שמהתורה יש לדון מצב זה [שהוא גבולי בין המותר והאסור] לחומרא כודאי [וכעין הכלל שהביא 'לקולא ולחומרא – לחומרא מקשינן' שמדה היא בתורה ולא מטעם הספק, כמו שהוכיחו אחרונים. ע' במובא בב"ק ג]. והיא סברה מחודשת. ואף הוא נקט במסקנא (מכת הסוגיא ביזמא) שהחילוק הוא מדרבנן. ואולם כבר העירו שמדברי הרז"ה והראב"ד (לעיל מו) ורבנו אלהנן (בתוס' ישנים יומא סג) נראה שמהתורה אומרים 'הואיל' לחומרא ולא לקולא. וצ"ע.

והרמב"ן (מלחמות ה' לעיל מו) מפרש שיש כאן הבחנה עקרונית בין שני עניני 'הואיל'; סברת 'הואיל' האמורה באיסור והתר, ענינה להסתמך כעת על אפשרות אמיתית שיכולה להיווצר בעתיד [והיינו 'לקולא']; רבה מקבל סברה זו ובלבד שאינו מחוסר מעשה כעת, ורב חסדא חולק לגמרי על סברה זו. ויש סוג 'הואיל' אחר, האמור בפסולי קדשים ובמקומות דומים, שענינו הוא כל שחל עליו שם פסול בזמן אחד – פוסלו לעולם [והיינו 'לחומרא'], וכגון 'שלא למנויו' הפוסל במולים, פוסל גם בערלים הואיל ואפשר שהיו מולים, ואף על פי שאין אפשרות מעשית שימולו בזמן הנידון שהרי מדובר ששחט כשהיו ערלים, אבל הלא היה הדבר בידו מקודם, ולכן חל שם הפסול האמור בתורה. דוגמא נוספת ל'הואיל' זה, מה שאמרו בגמרא בסמוך (בע"ב) שהשוחט אחרים לשם פסח, הואיל ולשם פסח פוסל בו בזמנו, פסול אף שלא בזמנו (וגם בידו היה להמתין לזמנו. תוס' להלן), שכל אותו השם פסל בו הכתוב, משום 'הואיל'.

לדעת התוס' ושאר ראשונים, נראה לפרש סברת הגמרא להלן שאם אומרים 'הואיל' הרי שמתחשבים עתה באפשרות העתידית ואין רואים בה מצב חדש, וכיון שאם ישחוט את הפסח שעברה שנתו בזמנו לשמו יפסל כדין פסח שנעשה שלא לשמו, סברא היא שגם עתה לא נעקר לגמרי משם 'פסח' להיפסל בשינוי קודש, הלכך אעפ"י שהוא קרב עתה שלמים בדין הוא שגם שלא בזמנו יפסול לשם פסח, שהרי בפסח פוסל כל שינוי קודש [אמנם אם שחט לשם עולה אינו פוסל, כי בזה נעקר משם פסח לגמרי].

(ע"ב) 'הפסח שעברה שנתו ושחטו בזמנו לשמו, וכן השוחט אחרים לשם פסח בזמנו – רבי אליעזר פוסל ורבי יהושע מכשיר'. טעמיהם ושורש מחלוקתם, ע' בנבחים יא.

'... שלא בזמנו שהוא כשר לשום אחרים' – שהואיל ואינו ראוי עתה להיקרב לשמו, אין כאן מחשבה פסולה, לכך גם 'אחרים כשרים לשמו' – שאין כאן מחשבה מענין המעשה, שהרי עתה אינו זמנו של פסח הלכך אינה נחשבת מחשבה פסולה (חזון יחזקאל).

'רבי שמלאי אתא לקמיה דרבי יוחנן, אמר ליה נתני לי מר ספר יוחסין... בין אצל לאצל טעינו ד' מאה גמלי דדרשא'. ע' רמזי הענין וקישור ספר יוחסין לשאלת 'לשמו ושלא לשמו' לאוכליו ושלא לאוכליו – בספר אור זרוע לצדיק (לר"צ הכהן מלובלין) עמ' 27-28.

ובספר מי השלוח איתא: 'להבין סמיכות הדברים; דהנה הש"י נתן לישראל שס"ה מצות לא תעשה ורמ"ח מצות עשה שהאדם יתנהג על פיהם, אך יש באדם הרבה דברים שאין לידע אותם על פי תרי"ג מצות אך צריך לאלו הדברים הרגשה וטביעות בלב; אם הוא מיוחס מזרע אברהם יצחק ויעקב בלא שום פסול, שכל רצון האבות הקדושים היה לשם שמים, אז הוא גם כן יכול לסמוך על חשק לבו. והנה שם 'רבי שמלאי' מורה שהיה לו לבוש תפארת בכל מעשה התרי"ג מצות והיה מבורר בהם, אך זאת היה רוצה לידע, אם יכול לסמוך על חשק לבו בדבר שאין תרי"ג מצות מגיעין. ובא אצל רבי יוחנן ללמוד זאת, ובהתחלה תיכף לא היה ללמדו שהיה חושש אולי עדיין אינו נשלם בהתרי"ג מצות, על כן אמר לו החילוק בין אפשר לברר איסורין בין אי אפשר, והבין רבי

יוחנן שהוא כבר נשלם בהתרי"ג מצות שמהם מבורר איסורו, אך שהוא עומד עתה בענינים שאי אפשר לברר איסורו על פי התרי"ג מצות וצריך לספר יוחסין, ואחר שהבין זאת רבי יוחנן מיד למדו'.

ומה ברוריה דביתהו דרבי מאיר ברתיא דרבי חנינא בן תרדיון דתניא תלת מאה שמעתתא ביומא מג' מאה רבותא'. יש אומרים שהאיסור שאסרו חכמים (ע' בסוטה כ-כא) ללמד תורה לאשה, לא נאמר אלא כלפי האישה, שאסור לאב ללמד את בתו וכדומה, אבל אשה היודעת בעצמה שכשרה וראויה לכך – מותר לה ללמוד ואף מקבלת שכר כמי שאינו מצווה ועושה (עפ"י פרישה יו"ד רמ"ו; אבי עזריה הל' תלמוד תורה, ע"ש; תורת ירוחם א. וכיו"ב כתב ר"צ הכהן (ישראל קדושים עמ' 61) גבי עבדים). ובוזה היה אפשר לפרש כיצד ברוריה למדה תורה שבעל פה.

ומדברי מהרי"ל בשו"ת (קצט) נראה שאסור לאשה ללמוד מעצמה תורה שבעל פה. ומשמע שם שברוריה עשתה שלא כדין, ומעשה שאירע בסופה (ע' רש"י ע"ז יח): הוכיח על תחילתה שלא היה כשר לעשות כן. ע"ש בדקדוק דבריו. אך יש להעיר שבתשובה אחרת (בשו"ת מהרי"ל החדשות ס' מה) מובא שהאיסור הוא רק ללמדה, ולא כשלומדת מעצמה. וצ"ע.

ועל כל פנים קשה כיצד למדה כל אותם גדולים, והלא אסרו חכמים הדבר. ושנא באופן דקים להו בגוהה שהיא ראויה לכך, כשם שהיא עצמה מותר לה לסמוך על הערכת עצמה, כך מותר לאחרים [למהרי"ל שנקט לאסור, שמה היתה לו גירסה אחרת בגמ']. ואולם בכל מקום כגון זה אומרים 'לא פלוג רבנן'. וצ"ע.

[וע' שבט הלוי (ח"ו קג) שכתב כדבר פשוט שאסור לה לבטוח בעצמה שהיא כאותן היחידות שלמדו תורה והתכימו בה. וכתב שאף כי אסור לה ללמוד לעצמה, אם למדה והצליחה מקבלת שכר. וצריך באור, אם אסור לה הדבר למה תהא חוטאת נשכרת? ושמה הכוונה שגם תענש על שעברה ע"ד חכמים וגם נשכרת, ומצינו כמה דברים כגון זה. אך אין משמעות דבריו כן].
ויש שכתבו שבאופנים מסוימים מותר אף לאיש ללמדה, כל שניכרים כוונתה ורצונה לטובה (טוב עין להרחיב"א ד. ותשובת רבי שמואל הרקוולטי לאשה חכמה, בספרו מעין גנים י. ונציה שיג) – הביאו ב'תורה תמימה' דברים יא אות מח).
ע"ע בכל הנושא במובא ביוסף דעת סוטה כ-כא.

'לשמו ושלא לשמו ישנו בציבור כביחיד, לאוכליו ושלא לאוכליו אינו בציבור כביחיד'. ע' בפירושו רבנו חננאל שהזכיר זבחי שלמי ציבור. וכבר תמהו על פשר דבריו (ע' שבט הלוי ח"א קס ועוד).
ונראה כוונתו על פי מה שכתב בספר טוב ראייה לתרץ תמיהת התוס' מדוע נקטו 'אינו בציבור', הלא אפילו ביחיד אין 'שלא לאוכליו' פוסל אלא בפסח. אמנם אי אתה מוצא קרבן שייפסל 'שלא לשמו' מלבד פסח וחטאת (וי"א אף האשם), או כבשי עצרת לפי דעה אחת (במנחות מח), והנה החטאת עיקרה באה לכפרה ולא לאכילה הלכך אין שייך שם פסול 'שלא לאוכליו', והגמרא רוצה למצוא קרבן ששייכים בו שני הפסולים 'שלא לשמו' ו'שלא לאוכליו', ואעפ"כ אין פוסל בו אלא 'שלא לשמו', וזה אין לנו אלא כבשי עצרת שהם שלמים הבאים לאכילת הכהן עם שתי הלחם. וזהו שאמרו שאינו בציבור כביחיד – שאין פסול 'שלא לאוכליו' בכבשי עצרת, הגם שהיה שייך בהם פסול זה. [ומה שמסיים 'לכהן הם ולא לציבור' נראה שכוונתו לומר שהוא מיועד לאכילת הכהנים, ואינו כשאר קרבנות הקרבים שבביל כלל הציבור כגון חטאת].

'מיום שנגזר ספר יוחסין תשש כהן של חכמים' – במלחמתה של תורה. שזכות אבות מסייעת לזה, וכשנתרחקו המיוחסים נתדלדלו זרועות התורה. 'זכהה מאור עיניהם' – היינו רוח הקדש המאיר את העינים, כמו שאמרו (קדושין ע:): אין השכינה שורה אלא על משפחות המיוחסות (עפ"י אור ורוע לצדיק, עמ' 27; רסיסי לילה עמ' 170).